

Προσεγγίσεις στην Τοπική Εκπαιδευτική Ιστορία: Σχολεία και εκπαιδευτικοί της Θεσσαλονίκης

Ενότητα 10^η: Μαράσλειο Ελληνογαλλικό Εμπορικό και
Πρακτικό Λύκειο Στ. Νούκα,
Β' Γυμνάσιο & Ζ' θηλέων Θεσσαλονίκης,
(Ζ' εξατάξιο Γυμνάσιο & Λύκειο)

Βασίλης Α. Φούκας
Τμήμα: Φιλοσοφίας-Παιδαγωγικής

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ & ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ, ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ & ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΕΣΠΑ
2007-2013
πρόγραμμα για την ανάπτυξη
ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

Άδειες Χρήσης

- Το παρόν εκπαιδευτικό υλικό υπόκειται σε άδειες χρήσης Creative Commons.
- Για εκπαιδευτικό υλικό, όπως εικόνες, που υπόκειται σε άλλου τύπου άδειας χρήσης, η άδεια χρήσης αναφέρεται ρητώς.

Χρηματοδότηση

- Το παρόν εκπαιδευτικό υλικό έχει αναπτυχθεί στα πλαίσια του εκπαιδευτικού έργου του διδάσκοντα.
- Το έργο «Ανοικτά Ακαδημαϊκά Μαθήματα στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης» έχει χρηματοδοτήσει μόνο την αναδιαμόρφωση του εκπαιδευτικού υλικού.
- Το έργο υλοποιείται στο πλαίσιο του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση» και συγχρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο) και από εθνικούς πόρους.

Μάθημα 10:

Μαράσλειο Ελληνογαλλικό Εμπορικό και Πρακτικό
Λύκειο Στ. Νούκα,
Β' Γυμνάσιο & Ζ' θηλέων Θεσσαλονίκης,
(Ζ' εξατάξιο Γυμνάσιο & Λύκειο)

Εργασίες φοιτητριών:

Παναγιώτας Πατσιατζή

Μαρίας Θεοφανώ Φερβούρντ

Η εκπαίδευση πριν την ίδρυση του Μαράσλειου Ελληνογαλλικού και Πρακτικού Λυκείου του Στέφανου Νούκα.

- Από τα μέσα του 18ου αιώνα η Θεσσαλονίκη υπήρξε σημαντικό κέντρο Ν.Α. Ευρώπης και της Ανατολικής Μεσογείου.
- 19^{ος} αιώνας: ανάπτυξη εμπορίου και βιομηχανίας οδήγησε σε πνευματική, πολιτιστική και εκπαιδευτική άνθηση.
- Ίδρυση φιλεκπαιδευτικών συλλόγων ο εν Θεσσαλονίκη «Φιλεκπαιδευτικός Σύλλογος», η «Φιλόπτωχος Αδελφότης Κυριών», ο «Ευαγγελισμός» και ο «Όμιλος Φιλομούσων».
- Ίδρυση σχολείων στη Θεσσαλονίκη.

Δημογεροντία

- Ανώτερη αρχή κοινότητας: Δημογεροντία με πρόεδρο το Μητροπολίτη.
- Εφορεία: αναλάμβανε την ενημέρωση της Δημογεροντίας για τα οικονομικά των σχολείων και προσλάμβανε δασκάλους.
- Ο Μητροπολίτης ενέκρινε τα βιβλία που επέλεγαν οι διευθυντές και οι δάσκαλοι των σχολείων.
- Αξιολογούσε τους δασκάλους.
- Μελετούσε προγράμματα των σχολείων.

Τρόποι ενίσχυσης των οικονομικών των σχολείων από την εκκλησία

- Παραχώρηση μέρους των εσόδων της.
- Δανεισμό χρηματικών ποσών.
- Προσάρτηση εκκλησιών σε σχολεία.
- Με την εμφάνιση σε μεγάλες γιορτές δίσκου υπέρ των σχολείων
- Τη σύσταση κηροποιείου, δηλαδή, ενός χώρου, από τον οποίο όλες οι εκκλησίες θα προμηθεύονταν τα κεριά και τα έσοδα θα καταβάλλονταν για τις ανάγκες των ελληνικών σχολείων της πόλης.

Φιλεκπαιδευτικός Σύλλογος Θεσσαλονίκης (1872)

- Στόχευε στην ενίσχυση και εξάπλωση των ελληνικών γραμμάτων.
- Φρόντιζε για την εξασφάλιση στα ελληνικά σχολεία κατάλληλου εξοπλισμού.
- Πρόσφερε μέρος των εσόδων του για υποτροφίες.
- Αναλάμβανε να αγοράσει τα βιβλία άπορων μαθητών.
- Από το 1872, όμως, την αποστολή εκπαιδευτικών στα σχολεία της Μακεδονίας.

Μητροπολίτη Ιωακείμ στη Θεσσαλονίκη (1874-1878)

- Σε συνεργασία με τον Φιλεκπαιδευτικό Σύλλογο Θεσσαλονίκης ασχολούνται με τη δομή, το περιεχόμενο, το διδακτικό προσωπικό των σχολείων.
- 1874: «Πρόγραμμα του εν Θεσσαλονίκη Κεντρικού Δημοτικού Σχολείου μετά οδηγιών τινών περί διδασκαλίας των μαθημάτων».
- Έτσι, η Θεσσαλονίκη παρουσιάζεται ως πρωτόπορος, καθώς στην Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση αντικαθίσταται η αλληλοδιδασκτική μέθοδος με τη συν-διδασκτική

Πρόσληψη δασκάλων

- Θέσεις δασκάλων αναλάμβαναν οι απόφοιτοι του Διδασκαλείου που ιδρύθηκε το 1875 με διευθυντή το Χαρίσιο Παπαμάρκου ύστερα από πρωτοβουλία του «Συλλόγου προς Διάδοσιν Ελληνικών Γραμμάτων» της Αθήνας.
- Απόφοιτοι Γυμνασίου.
- Στα μέσα του 19ου αιώνα ξεκίνησε η μόρφωση κοριτσιών και άρχισαν να τοποθετούνται, ως δασκάλες, απόφοιτες του Παρθεναγωγείου Θεσσαλονίκης.

Η ίδρυση του Εμπορικού και Πρακτικού Λυκείου Στέφανου Νούκα (1/2)

- Το 1895 ιδρύθηκε στην Θεσσαλονίκη το Εμπορικό και Πρακτικό Λύκειο υπό τη διεύθυνση του ιερομόναχου Στέφανου Νούκα.
- Πρώτο ιδιωτικό εκπαιδευτήριο της πόλης.
- Η συνάντηση του Στ. Νούκα με το Δ. Αγγελάκη οδήγησε στην ίδρυση του Λυκείου.
- Κύρια αιτία της ίδρυσης ήταν η υστέρηση των Ελλήνων στον κλάδο του εμπορίου.
- Στις 18 Σεπτεμβρίου 1895 εγκαινιάστηκε, σε ενοικιαζόμενο κτίριο, το Εμπορικό και Πρακτικό Λύκειο Στέφανου Νούκα.

Η ίδρυση του Εμπορικού και Πρακτικού Λυκείου Στέφανου Νούκα (2/2)

- Σκοπός της ίδρυσης ενός σχολείου με εμπορικό χαρακτήρα ήταν οι Έλληνες της Θεσσαλονίκης να ανταποκριθούν στις νέες οικονομικές απαιτήσεις μιας πολυεθνικής και εμπορικής πόλης.
- Η κλασική μόρφωση των ελλήνων μαθητών έπρεπε να ενισχυθεί με εμπορικές και πρακτικές γνώσεις.
- Η νέα γενιά θα μπορούσε να καταλάβει θέσεις σε τράπεζες και σε μεγάλες επιχειρήσεις.

Συγκροτούνταν από :

- Τετρατάξια εμπορική σχολή.
- Κλασικό Γυμνάσιο.
- Δημοτικό.
- Νυχτερινή σχολή.
- Προπαρασκευαστική τάξη για την εκμάθηση της γαλλικής γλώσσας.
- Είχε ειδική αίθουσα διδασκαλίας Φυσικής-Χημείας.
- Αίθουσα εμπορευματολογίας με τον απαραίτητο εξοπλισμό.
- Το διδακτικό προσωπικό απάρτιζαν φημισμένοι καθηγητές, υιοθετώντας ευρωπαϊκά πρότυπα διδασκαλίας.
- Παρακμή και κλείσιμο των ξένων εμπορικών σχολών της πόλης.

Εξασφάλιση οικονομικών πόρων (1/2)

- 1900: για την απόκτηση ιδιόκτητου κτιρίου, ο Στέφανος Νούκας κυκλοφόρησε λαχείο «*προς αγοράν καταλλήλου κτιρίου διά το Λύκειον*».
- 1902: απευθύνθηκε στον Οικουμενικό Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως Ιωακείμ Γ' .
- Εξασφαλίστηκαν πόροι για την αγορά ιδιόκτητου κτιρίου.
- Ο τραπεζίτης Σαούλ Μοδιάνο και ο επιχειρηματίας Δημοσθένης Αγγελάκης απέδωσαν 1300 χρυσές τουρκικές λίρες, με ετήσιο τόκο 8%.
- Το οικόπεδο αγοράστηκε στη συνοικία Χαμιδιέ, στη σημερινή περιοχή 25ης Μαρτίου, στην οδό Αλεξανδρείας 93.

Εξασφάλιση οικονομικών πόρων (2/2)

- Ο Δήμαρχος της Οδησσού Γρηγόριος Μαρασλής συνέβαλε με το ποσό των 10.000 ρουβλίων.
- Ο Στέφανος Νούκας, για να εκφράσει την ευγνωμοσύνη του, μετονόμασε το σχολείο το 1905 σε «Μαράσλειον Ελληνογαλλικόν Εμπορικόν και Πρακτικόν Λύκειο Στ. Νούκα».
- Το 1906 ο ομογενής τραπεζίτης Δημ. Σγούτας διέθεσε 22.549 γαλλικά φράγκα και η νέα πτέρυγα δέχτηκε, τιμής ένεκεν, την ονομασία «Σγούτειο».

Η ίδρυση του Εμπορικού και Πρακτικού Λυκείου Στέφανου Νούκα (1/3)

- Το 1908, ο Στέφανος Νούκας αποσύρεται από τη διεύθυνση του σχολείου.
- Από το 1920 και μετά παρατηρούνται συχνά αλλαγές στο όνομα του σχολείου, όπως:
«Ελληνογαλλικά Εκπαιδευτήρια Στέφανου Νούκα».
- «Μαράσλειον Λύκειον Στ. Νούκα ιδρυθέν τω 1895».
- «Μαράσλειον Λύκειον Νούκα των Λυκειαρχών Θ. Νάτσινα, τ. Γεν. Επιθεωρητού Μ. Εκπαιδεύσεως και Γ. Καραντάνη, τ. καθηγητού Α΄ Γυμνασίου Αθηνών».
- «Μαράσλειον Λύκειον Νούκα. Μέγα Εθνικόν Εκπαιδευτήριον μετά οικοτροφείου».

Η ίδρυση του Εμπορικού και Πρακτικού Λυκείου Στέφανου Νούκα (2/3)

- «Μέγα Εθνικόν Εκπαιδευτήριο Θεοδ. Μ. Νάτσινα».
- Τα σχολικό έτος 1931-1932 τα εκπαιδευτήρια του Θεόδωρου Νάτσινα, τα οποία εξακολουθούσαν να χρησιμοποιούν το κτίριο του Μαράσλειου, ιδρύουν παράρτημα στην οδό Σαρανταπόρου 12.
- Το 1933 τα εκπαιδευτήρια εγκαταλείπουν το κτίριο της οδού Αλεξανδρείας 93 και εγκαταστάθηκαν στην οδό Β. Γεωργίου 52 με παράρτημα στην οδό Αλλατίνι 10.
- Το 1913 το σχολείο χρησιμοποιήθηκε σαν νοσοκομειακή στέγη για τις ανάγκες του Ερυθρού Σταυρού.

Η ίδρυση του Εμπορικού και Πρακτικού Λυκείου Στέφανου Νούκα (3/3)

- Σημαντικό για την ιστορία του κτιρίου υπήρξε η διορατική κίνηση του Στέφανου Νούκα να δωρίσει το 1923 το σχολείο στον «Εν Αθήναις Σύλλογον προς διάδοσιν των ελληνικών γραμμάτων» που εξακολουθεί να είναι μέχρι σήμερα ο ιδιοκτήτης του.
- Το 1992 το Υπουργείο Πολιτισμού χαρακτήρισε το κτίριο ως διατηρητέο ιστορικό μνημείο.

Σκοποί και στόχοι του Μαράσλειου Ελληνογαλλικού Εμπορικού και Πρακτικού Λυκείου Στέφανου Νάκου

- Η διαμόρφωση της ηθικής διάστασης των εκπαιδευόμενων *«επιθυμούντες και ημείς να συντελέσομεν προς την ηθικήν μόρφωσιν και αποτελεσματικήν των παιδων εκπαιδευσιν»* κάτι που θα γινόταν εφικτό μόνο όταν οι γνώσεις θα χρησιμοποιούνταν για την ανάπτυξη ηθικών αξιών και όχι για τη εκπλήρωση αυτοσκοπού.
- Σημασία και στη διαμόρφωση των μαθητών ως πολιτών πιστών στην Αυτοκρατορία και στις ανάγκες του Κράτους. Προετοίμαζε τους μελλοντικούς δημόσιους υπαλλήλους και κρατικούς λειτουργούς,
- Αλλά και τους δόκιμους εμπόρους και εκπαιδευόμενους υπαλλήλους εμπορικών καταστημάτων, εταιρειών και τραπεζών.

Μεσάζουσα Τάξη

- Βρισκόταν ανάμεσα στο κατώτερο και ανώτερο εμπορικό τμήμα. Στην τάξη αυτή φοιτούσαν όσοι ήταν αδύναμοι ή δε γνώριζαν γαλλικά και τουρκικά. Για το λόγο αυτό στην τάξη αυτή η διδασκαλία Μαθηματικών και Ελληνικών γινόταν σε μικρότερο βαθμό.

Η δομή και το προσωπικό του Μαράσλειου Ελληνογαλλικού Εμπορικού και Πρακτικού Λυκείου Στέφανου Νούκα (1/2)

- 1895 -1902 πέντε τάξεις.
- 1902 προστίθεται και έκτη τάξη πριν τη μεσάζουσα.
- Το σχολικό έτος 1904-1905 λειτούργησε και προκαταρκτική τάξη μέχρι το 1908 στην οποία φοιτούσαν απόφοιτοι των ανώτερων τάξεων της Αστικής Σχολής.
- Το 1921 συμπεριλαμβάνει στο πρόγραμμά του:
  - i. «Εμπορική σχολή ανεγνωρισμένη υπό του κράτους ως ισότιμος προς δημοσίας».
  - ii. «Κλασσικόν Γυμνάσιον Γ' ελληνικού».
  - iii. πλήρες δημοτικό σχολείο και νηπιαγωγείο.
- Η Σχολή συμπεριλαμβάνει μονοτάξιο λογιστικό τμήμα για τους τελειόφοιτους του γυμνασίου και νυχτερινό σχολείο.
- Το 1928 δημιουργείται και «φροντιστήριον ελευθέρων σπουδών εμπορικών και ξένων γλωσσών».

Η δομή και το προσωπικό του Μαράσλειου Ελληνογαλλικού Εμπορικού και Πρακτικού Λυκείου Στέφανου Νούκα (2/2)

- Η διοίκηση του σχολείου ασκούνταν από το Συμβούλιο, δηλαδή, το Διευθυντή, τον Υποδιευθυντή, δύο καθηγητές και ένα γενικό επιμελητή.
- Ο Διευθυντής ήταν υπεύθυνος για την πρόσληψη και απόλυση του διδακτικού προσωπικού, για το συντονισμό των συνεδρίων της Εφορείας και των διδασκόντων.
- Ο υποδιευθυντής φρόντιζε για την εσωτερική λειτουργία. Στο τέλος κάθε ημέρας παρέδιδε έκθεση πεπραγμένων στο διευθυντή, ήταν υπεύθυνος για την καταγραφή των απουσιών των μαθητών και των καθηγητών και επέβαλε ποινές.
- Οι καθηγητές έπρεπε να διαθέτουν τα απαραίτητα προσόντα, να είναι αφοσιωμένοι στα καθήκοντά τους.
- Οι επιμελητές ήταν Γάλλοι και Έλληνες τελειόφοιτοι του Διδασκαλείου ή του Γυμνασίου, επιτηρούσαν τους μαθητές και ήταν υπόλογοι του υποδιευθυντή.

Πρόγραμμα μαθημάτων του Μαράσλειου Ελληνογαλλικού Εμπορικού και Πρακτικού Λυκείου Στέφανου Νούκα (1/3)

- i. Ιερά.
  - ii. Ελληνικά.
  - iii. τουρκικής γλώσσας.
  - iv. γαλλικής γλώσσας.
  - v. Μαθηματικών
(πρακτική αριθμητική που εφαρμοζόταν στο εμπόριο και θεωρητική αριθμητική, Γεωμετρία, Άλγεβρα, Λογάριθμους και κοσμογραφία).
- Φυσικά (Πειραματική Φυσική και Χημεία, Βοτανική, Αγρονομία, Δασονομία, Ζωολογία, Γεωλογία Οργανική Χημεία, Ορυκτολογία και εφαρμοσμένη Φυσική).

Πρόγραμμα μαθημάτων του Μαράσλειου Ελληνογαλλικού Εμπορικού και Πρακτικού Λυκείου Στέφανου Νούκα (2/3)

- vii. Ιστορικά.
- viii. Εμπορικά μαθήματα
(Διπλογραφία,
Εμπορικό Δίκαιο,
Πολιτική Οικονομία,
Επιστήμη του
Εμπορίου, Στατιστική,
Εμπορευματολογία,
Εμπορική Λογιστική,
Πολιτική και Εμπορική
Γεωγραφία, εφαρμογή
Διπλογραφικής και
Λογιστικής).
- ix. Ψυχολογία και
Λογική.
- x. Ιχνογραφία.
- xi. Μουσική.
- xii. Γυμναστική.

Πρόγραμμα μαθημάτων του Μαράσλειου Ελληνογαλλικού Εμπορικού και Πρακτικού Λυκείου Στέφανου Νούκα (3/3)

- 1901-1902 αύξηση των ωρών διδασκαλίας σε 268 από τις 206 της περιόδου 1895-1896.
- Η εκμάθηση των γαλλικών αυξήθηκε στις 54 ώρες.
- Και τα μαθήματα εμπορικού περιεχομένου σε 27.
- Τα μαθήματα που προστέθηκαν ήταν η Υγιεινή, η Καλλιγραφία, η Ωδική, Αγγλικά και Γερμανικά.
- Τα εμπορικά μαθήματα ενισχύθηκαν με τη διάκριση των κατηγοριών εμπορίου και των τρόπων συναλλαγής κατά τη διεξαγωγή του.

Εξετάσεις

- Τρεις γραπτές δοκιμασίες κατά την ολοκλήρωση κάθε τριμήνου.
- Στο α' και β' τρίμηνο ο δάσκαλος κάθε τάξης με το διευθυντή επέλεξαν τα θέματα των εξετάσεων.
- Στο τέλος του γ' τριμήνου οι μαθητές εξετάζονταν γραπτά και προφορικά με παρόντες, τους καθηγητές, το διευθυντή, το προσωπικό του Λυκείου και την εφορεία γονέων και κηδεμόνων.
- Τα θέματα των εξετάσεων αποφασίζονταν από το διευθυντή παρουσία των διδασκόντων.
- Δεκαπέντε μέρες πριν από τις εξετάσεις του α' και β' τριμήνου γινόταν επαναληπτικά μαθήματα. Για τις τελικές εξετάσεις οι επαναλήψεις των μαθημάτων διαρκούσαν ένα μήνα για τους μαθητές του εμπορικού τμήματος.

Δίδακτρα

- Από τους μαθητές του Λυκείου άλλοι ήταν οικότροφοί ή ημίτροφοι και άλλοι εξωτερικοί.
- Τη διετία 1905-1906 οι οικότροφοι κατέβαλαν 25 τουρκικές λίρες, οι ημίτροφοι 14, ενώ οι εξωτερικοί 8 και οι μαθητές του ανώτερου εμπορικού τμήματος 10 λίρες κατά τη φοίτησή τους στη Δ' τάξη, 12 στην Ε' τάξη και 14 στην ΣΤ'.
- Για τους αδύναμους μαθητές υπήρχε δυνατότητα να παρακολουθούν θερινά μαθήματα οπότε οι οικότροφοι κατέβαλαν το ποσό των 6 λιρών, οι ημίτροφοι των 3 και οι εξωτερικοί των 2.
- Από Μαθητολόγιο του σχολικού έτους 1905-1906 διαπιστώνεται ότι κάποιοι μαθητές είχαν τη δυνατότητα να φοιτήσουν δωρεάν. Το σχολείο έδινε υποτροφίες στους καλύτερους μαθητές και στους οικονομικά ασθενέστερους.

Προέλευση Μαθητών

- Οι μαθητές που φοιτούσαν προέρχονταν από πόλεις της Μακεδονίας όπως:
- Θεσσαλονίκη.
- Καβάλα.
- Βόλο.
- Κοζάνη.
- Νάουσα.
- Ξάνθη.
- Βέροια.
- Αλλά και από άλλες περιοχές της Ελλάδας όπως:
- τα Ιωάννινα.
- η Θράκη.
- αλλά και από το εξωτερικό, κυρίως Μ. Ασία.
- Πόντος.
- Ρωσία.
- Ρουμανία.
- Σκόπια.

Τα εκπαιδευτικά πράγματα κατά την ίδρυση του Β' Γυμνασίου Θηλέων και των Ζ' Θηλέων (1933-1962) (1/2)

- 1937: 8τάξιο γυμνάσιο και 8τάξιο πρακτικό Λύκειο.
- 1939: 6ετές Γυμνάσιο και διετές Λύκειο.
- 1944: το διετές Λύκειο καταργείται και προκύπτουν οκτατάξια γυμνάσια με τις τάξεις της εβδόμης και της ογδότης να διαθέτουν τμήματα κλασικής και πρακτικής κατεύθυνσης.
- 1951: λειτουργούν τριετή Γυμνάσια και τριετή φιλολογικά ή φυσικομαθηματικά Λύκεια, στα οποία οι μαθητές εισάγονται μετά από εξετάσεις.

Τα εκπαιδευτικά πράγματα κατά την ίδρυση του Β' γυμνασίου Θηλέων και των Ζ' Θηλέων (1933-1962) (2/2)

- 1959: επανέρχεται το δτάξιο Γυμνάσιο.
- 1965: τριτάξια Γυμνάσια και Λύκεια.
- Με την επιβολή της δικτατορίας του Μεταξά στις 4 Αυγούστου 1936 η εκπαίδευση συνδέεται στενά με τη δράση της Ε.Ο.Ν., δεσμός που διατηρήθηκε για πολλά χρόνια και μετά το θάνατο του Μεταξά δεσμεύοντας καθηγητές και μαθητές τόσο της δράση τους μέσα στο σχολείο όσο και έξω από αυτό.
- δεκαετία του 1940: η διακοπή και η έναρξη των σχολικών ετών σε διαφορετικές περιόδους από το καθορισμένο, λόγω του πολέμου και της κατοχής προκάλεσε δυσλειτουργία.

Τα εκπαιδευτικά πράγματα κατά την ίδρυση του Β' γυμνασίου Θηλέων και των Ζ' Θηλέων (1962-1980) (1/3)

- Το 6ετές Δημοτικό και Γυμνάσιο μετατρέπονται σε 4ετές Δημοτικό και 8ετές Γυμνάσιο.
- 1964: νόμος «περί οργανώσεως και διοικήσεως της Γενικής Εκπαιδεύσεως» από τον Υπουργό Παιδείας Ευάγγελο Παπανούτσο καθιερώθηκε η εννιάχρονη υποχρεωτική φοίτηση και εδραιώθηκε η δωρεάν εκπαίδευση. Το 6τάξιο γυμνάσιο μετατρέπεται σε τριετές Γυμνάσιο και Λύκειο και οι εισιτήριες εξετάσεις διενεργούνται πλέον για την εισαγωγή στο Λύκειο κι όχι στο Γυμνάσιο.
- Καθιέρωση της Δημοτικής ως γλώσσας της εκπαίδευσης

Τα εκπαιδευτικά πράγματα κατά την ίδρυση του Β' γυμνασίου Θηλέων και των Ζ' Θηλέων (1962-1980) (2/3)

- Καταργήθηκαν τα κλασσικά και πρακτικά Λύκεια.
- εισάγονται στη β' και γ' Λυκείου κοινά μαθήματα και μαθήματα κατ' επιλογήν, τα οποία συγκροτούν δύο κύκλους σπουδών.
- Για την εισαγωγή των μαθητών και των μαθητριών στο Πανεπιστήμιο απαιτούνταν το Ακαδημαϊκό Απολυτήριο το οποίο αποκτούσαν οι ενδιαφερόμενοι μετά από εξετάσεις που διενεργούσαν οι Σχολές.

Τα εκπαιδευτικά πράγματα κατά την ίδρυση του Β' γυμνασίου Θηλέων και των Ζ' Θηλέων (1962-1980) (3/3)

- 1967: ενίσχυση του ελληνοχριστιανικού πολιτισμού.
- Επανήλθαν τα βτάξια Γυμνάσια.
- Η υποχρεωτική εκπαίδευση μειώνεται στα έξι χρόνια.
- Δωρεάν χορήγηση διδακτικών βιβλίων.
- Γλώσσα της εκπαίδευσης είναι η απλή καθαρεύουσα.
- Οι εισιτήριες, για το Γυμνάσιο, εξετάσεις επανέρχονται.
- Στα Γυμνάσια διακρίνονται δύο κατευθύνσεις: η θεωρητική και η θετική.
- Η εισαγωγή στα Πανεπιστήμια εξασφαλιζόνταν με συμμετοχή των μαθητών και των μαθητριών σε εισιτήριες εξετάσεις που τους εξασφάλιζε το απολυτήριο του Γυμνασίου.

Μαθήματα επιλογής τύπου I και τύπου II.

- **τύπου I**

Αρχαία Ελληνικά.

Ιστορία.

Λατινικά.

- **τύπου II**

Μαθηματικά.

Φυσική.

Χημεία.

Τα εκπαιδευτικά πράγματα κατά την ίδρυση του Β' γυμνασίου Θηλέων και των Ζ' Θηλέων (1962-1980)

- 1976: επανέρχεται η ισχύς της μεταρρύθμισης του 1964.
- 1977-1978: μαθήματα κορμού που ήταν κοινά για όλους και μαθήματα επιλογής τύπου I & τύπου II.
- 1978-1979: εισάγονται στη β' Λυκείου γραπτές προαγωγικές εξετάσεις στα μαθήματα επιλογής και στην έκθεση οι οποίες διεξάγονται με κοινά θέματα πανελλαδικά, διαδικασία που ίσχυσε και για τη γ' Λυκείου από την επόμενη χρονιά 1979-1980.

Διορισμός καθηγητών

- Ο διορισμός των καθηγητών γινόταν με βάση την επετηρίδα που διατηρούσε το Υπουργείο Παιδείας.

Τα εκπαιδευτικά τέλη

- Μετά από την απελευθέρωση της Θεσσαλονίκης η Εφορεία καταργήθηκε και τη διαχείριση των εκπαιδευτικών εξόδων ανέλαβε το δημόσιο ταμείο.
- Με νόμο του 1931 συγκροτούνται σχολικά ταμεία και σχολικές εφορείες.
- Το ελληνικό κράτος είχε επιβάλλει στους μαθητές να πληρώνουν εκπαιδευτικά τέλη. Η καταβολή των εκπαιδευτικών τελών και η αγορά των βιβλίων και της γραφικής ύλης επιβάρυνε τα έξοδα των φτωχών οικογενειών. Έτσι, αρκετοί μαθητές που δεν μπορούσαν να πληρώσουν τη β' και γ' δόση των εκπαιδευτικών τελών διέκοπταν τη φοίτηση τους στο σχολείο. Οι Γυμνασιάρχες προσπαθούσαν να αποτρέψουν τη διακοπή φοίτησης. Πολλές φορές απευθύνονταν στο δήμο ή στη Μητρόπολη ή οργάνωναν εκδηλώσεις χρησιμοποιώντας το αντίτιμο του εισιτηρίου.
- Το 1964 με νομοθετικό διάταγμα τα τέλη καταργούνται

Β' Γυμνάσιο Θηλέων (1933-1962)

- Το 1933 στο κτίριο, που λειτούργησε το Μαράσλειο Ελληνογαλλικό Εμπορικό και Πρακτικό Λύκειο του Στέφανου Νούκα , ιδρύθηκε το Β' Γυμνάσιο Θηλέων Θεσσαλονίκης.
- Το σχολειό δεχόταν μαθήτριες από το Παρθεναγωγείο και από άλλες περιοχές του ανατολικού τομέα της πόλης της πόλης.
- Μαζί με το Ε' Αρρένων μέχρι το 1946 αποτελούσαν τα μοναδικά δημόσια σχολεία δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης στην πόλη.

1962-1963 και 1963-1964 : Ζ' εξατάξιο Γυμνάσιο Θηλέων Θεσσαλονίκης

- Ο αριθμός των μαθητριών του Β' Γυμνασίου Θηλέων αυξήθηκε αρκετά γεγονός που δυσκόλεψε τη διοίκησή του.
- Το σχολικό έτος 1962-1963 το Β' Γυμνάσιο Θηλέων διχοτομείται και το θυγατρικό γυμνάσιο μετονομάζεται σε Ζ' Γυμνάσιο Θηλέων, ενώ το δεύτερο σχολείο που προέκυψε έφερε την ονομασία Β' Γυμνάσιο Θηλέων.
- Τα δύο σχολεία συστεγάζονταν στο κτίριο της οδού Αλεξανδρείας 93.

1946-1965, 1965-1966 και 1966-1967: Διαίρεση σε Ζ' τριτάξιο Γυμνάσιο Θηλέων και Ζ' Λύκειο Θηλέων και Ζ' τριτάξιο Λύκειο Θεσσαλονίκης

- Το 1964 με υπουργική απόφαση τα εξατάξια Γυμνάσια διαιρέθηκαν σε τριτάξια Γυμνάσια και τριτάξια Λύκεια.
- Οι τάξεις Α', Β' και Γ' του Β' εξατάξιου Γυμνασίου Θηλέων Θεσσαλονίκης αποτελούν το Β' τριτάξιο Γυμνάσιο Θηλέων, ενώ οι τάξεις Δ', Ε' και ΣΤ' συνιστούν το Β' τριτάξιο Λύκειο Θηλέων.
- Ανάλογος διαχωρισμός έγινε και στο Ζ' Γυμνάσιο Θηλέων Θεσσαλονίκης με αποτέλεσμα να προκύψουν τα τριτάξια Ζ' Γυμνάσιο Θηλέων και Ζ' Λύκειο Θηλέων Θεσσαλονίκης.

1967-1968 έως 1975-1976: Ζ' εξατάξιο Γυμνάσιο Θηλέων Θεσσαλονίκης

- Δημιουργία και πάλι εξατάξιων Γυμνασίων.
- Στο σχολείο της οδού Αλεξανδρείας 93 συστεγάζονται ξανά τα Β' και Ζ' εξατάξια Γυμνάσια Θηλέων Θεσσαλονίκης.
- Μετά από ενέργειες του διευθυντή του Β' Γυμνασίου Θηλέων Συγκολίτη το σχολείο απέκτησε τη δική του στέγη στην οδό Θ. Σοφούλη και Ανθέων στο οποίο εγκαταστάθηκε κατά το σχολικό έτος 1969- 1970.
- Στην οδό Αλεξανδρείας 93, το Ζ' Γυμνάσιο Θηλέων λειτούργησε μόνο του μέχρι και το σχολικό έτος 1970-1971 μόνο στην πρωινή βάρδια.
- Την επόμενη χρονιά ο αριθμός των μαθητριών έφτασε τις 1574 και το σχολείο λειτούργησε σε διπλή βάρδια.
- Οι μαθήτριες αυξάνονται και τη σχολική χρονιά 1972-1973, το σχολείο διχοτομείται και ιδρύθηκε το ΙΒ' Γυμνάσιο Θηλέων που λειτούργησε στο ίδιο κτίριο.

1976-1977 έως 1979-1980 : Ζ' τριτάξιο Γυμνάσιο Θηλέων Θεσσαλονίκης. Ζ' Λύκειο Θηλέων Θεσσαλονίκης

- Το 1976 με την επαναφορά των τριτάξιων γυμνασίων και λυκείων συστεγάζονται το Ζ' Γυμνάσιο Θηλέων, το Ζ' Λύκειο Θηλέων και τα ΙΒ' Γυμνάσιο Θηλέων, ΙΒ' Λύκειο Θηλέων τα οποία δύο χρόνια μετά μεταφέρθηκαν στην οδό Αλ. Παπαναστασίου 52 στο κτίριο που στις αρχές του 20ου αιώνα στέγαζε το ρωσικό νοσοκομείο.

Πόλεμος – Κατοχή – Εμφύλιος

- Τον Οκτώβριο του 1940 ο Γυμνασιάρχης του Β' Γυμνασίου Θηλέων πληροφορεί τις μαθήτριες πως τα μαθήματα διακόπτονται εξαιτίας του πολέμου.
- Μετά από διαταγή του Υπουργείου Παιδείας τα μαθήματα του σχολείου θα διακόπτονταν καθώς το κτίριο του σχολείου θα παραχωρούνταν για πολεμικές εγκαταστάσεις.
- Το Β' Γυμνάσιο Θηλέων συνέχισε τα μαθήματά του από τον Ιούνιο του 1941 σε κτίριο της οδού Φλέμινγκ.
- το Γυμνάσιο χρησιμοποίησε μαζί με το Ε' Γυμνάσιο Αρρένων δύο σπίτια στις οδούς Παρασκευοπούλου με Παπαναστασίου.
- το Β' Γυμνάσιο Θηλέων επέστρεψε στο κτίριό του κατά το σχολικό έτος 1946-1947.

Πώς επηρέασε το καθεστώς της Δικτατορίας τη λειτουργία των σχολείων

- Ο σύλλογος διδασκόντων του Ζ' εξατάξιου Γυμνασίου θηλέων Θεσσαλονίκης ήταν υποχρεωμένος να λάβει υπόψη του τη διαταγή του Υπουργείου Εθνικής Παιδείας «περί υπάρξεως εις τας βιβλιοθήκας βιβλίων κομμουνιστικού ή φθοροποιού περιεχομένου».
- Η διεύθυνση του σχολείου ενημέρωνε τη Γενική Επιθεώρηση ΚΑ' Εκπαιδευτικής Περιφέρειας απαντώντας σε έγγραφο του Υπουργείου Παιδείας «Περί μαρτύρων Ιεχωβά» πως καμία μαθήτρια δεν ασπάζεται τη συγκεκριμένη αίρεση.
- Μηνιαία ενημέρωση της Γενικής Επιθεώρησης Μέσης Εκπαιδεύσεως «περί κομμουνιστικής κινήσεως» στο σχολείο.

Μαθητικά συσσίτια

- Από τη δεκαετία του 1930 έγιναν προσπάθειες να οργανωθούν μαθητικά συσσίτια.
- Στο Β' Γυμνάσιο Θηλέων το συσσίτιο περιελάμβανε γάλα και μερικές φορές σταφιδόψωμο. Όσες μαθήτριες δικαιούνταν συσσίτιο έφερναν από ένα τσίγκινο κύπελλο και κατέβαιναν στο υπόγειο για να το προλάβουν.
- Τα συσσίτια σταμάτησαν στα μέσα της δεκαετίας του 1950.

Εμβολιασμοί – Ιατρικός έλεγχος

- Τις πρώτες δεκαετίες μετά τον πόλεμο του 1940 το Υπουργείο Παιδείας στην προσπάθειά του να μειώσει τα κρούσματα λιμού και άλλων ασθενειών υποχρέωσε τους μαζικούς εμβολιασμούς μαθητών.
- Στο Β' Γυμνάσιο Θηλέων οι εμβολιασμοί γίνονταν στο Σγούτειο. Ιατρικό συνεργείο ήταν εγκατεστημένο στο κτίριο και οι μαθήτριες περνούσαν μία μία για να εμβολιαστούν.
- Την άνοιξη του 1950 στήθηκε έξω από το Β' Γυμνάσιο Θηλέων κινητή οδοντιατρική μονάδα.

Ο αριθμός των μαθητριών (1/2)

- Για τον αριθμό των μαθητριών του Β' Γυμνασίου Θηλέων δε μπορούμε να δώσουμε στοιχεία καθώς το αρχειακό υλικό του σχολείου δεν έχει μελετηθεί ακόμα. Από δημοσιεύματα εφημερίδων, όμως, δίνεται η πληροφορία ότι κατά το 1946 το Β' Γυμνάσιο Θηλέων είχε 1200 μαθήτριες και το 1960 1300 μαθήτριες.

Ο αριθμός των μαθητριών (2/2)

- Όταν ιδρύθηκε το Ζ' εξατάξιο Γυμνάσιο Θηλέων είχε 583 μαθήτριες, αριθμός που αυξήθηκε με αποτέλεσμα το 1969-1970 χρονιά που το Ζ' Θηλέων έγινε και πάλι εξατάξιο να έχει 1245 μαθήτριες. Το 1971 -1972 παρόλο που το σχολείο διχοτομήθηκε ο αριθμός των μαθητριών ήταν 1574.
- Τη σχολική περίοδο 1977-1978 το Ζ' τριτάξιο Γυμνάσιο Θηλέων έχει 715 μαθήτριες και το Ζ' Λύκειο Θηλέων 615.

Η τάξη

- Οι μαθήτριες του Β' Γυμνασίου Θηλέων και των Ζ' Θηλέων κάθονταν ανά τρεις σε μεγάλα ξύλινα θρανία που ήταν παρατεταγμένα το ένα πίσω από το άλλο σε τρεις σειρές.
- Στις τάξεις υπήρχαν ο μαυροπίνακας με τις κιμωλίες και το σπόγγο, χάρτες Ιστορίας, Γεωγραφίας και Φυτολογίας.
- Σύμφωνα με τον κανονισμό του Ζ' Γυμνασίου Θηλέων του 1975, οι μαθήτριες έπρεπε να εισέρχονται ήσυχα στις τάξεις τους και να περιμένουν καθισμένες κόσμια στα θρανία τους τον καθηγητή.
- Το μάθημα τελείωνε με το χτύπημα του κουδουνιού το οποίο σήμαινε την ώρα για διάλειμμα. Οι μαθήτριες περνούσαν έξω από την τάξη ήσυχα εφόσον είχε επιτρέψει ο καθηγητής.

Η μαθητική ενδυμασία

- Οι μαθήτριες του Β΄ Γυμνασίου Θηλέων και των Ζ΄ Θηλέων μέχρι και το 1982 ήταν υποχρεωμένες να παρουσιάζονται στο σχολείο με συγκεκριμένη ενδυμασία. Μαύρες ποδιές και αργότερα μπλε, ένα ρούχο φαρδύ με πιέτες, ζώνη στη μέση και κουμπιά και άσπρο γιακά. Αν κάποια μαθήτρια δε φορούσε ποδιά ή έλειπε ο γιακάς της τιμωρούνταν αυστηρά.
- Πάνω στην ποδιά οι μαθήτριες καρφίτσωναν ή έραβαν το σήμα του σχολείου που ήταν τα αρχικά γράμματα του σχολείου π.χ. «Β,Γ,Θ».
- Επίσημη ενδυμασία τους. Μπλε πλισέ φούστα και άσπρο μακό μπλουζάκι με πάνινα λευκά παπούτσια.

Η σχολική βιβλιοθήκη και Έκδοση περιοδικού

- Το Β΄ Γυμνάσιο Θηλέων διέθετε δανειστική βιβλιοθήκη. Το Ζ΄ Γυμνάσιο διέθετε από την αρχή της ίδρυσής του δανειστική βιβλιοθήκη για την οποία κάθε χρόνο οριζόταν ένας καθηγητής υπεύθυνος για τη βιβλιοθήκη. Το περιεχόμενο της κληροδοτήθηκε στα επόμενα σχολεία που λειτούργησαν στο κτίριο.
- Την περίοδο 1961-1964 το Β΄ Γυμνάσιο Θηλέων είχε καταφέρει την έκδοση περιοδικού.
- Το περιοδικό είχε τίτλο «Το σχολείο μας».

Τα μαθήματα

- Θρησκευτικά.
- Αρχαία Ελληνικά.
- Έκθεση.
- Νέα Ελληνικά.
- Αγγλικά.
- Ιστορία.
- Γεωλογία.
- Γεωγραφία.
- Γυμναστική/ Φυσική.
Αγωγή.
- Ωδική.
- Γεωμετρία.
- Άλγεβρα.
- Φυσικά.
- Χημεία.
- Λατινικά.
- Στοιχεία Δημοκρατικού
Πολιτεύματος.
- Φιλοσοφικά.
- Βιολογία.
- Κοσμογραφία.
- Οικοκυρικά (1937-1950).

Η επίδοση των μαθητριών. Οι έπαινοι και τα αριστεία

- Οι περισσότερες μαθήτριες μετά την εξεταστική διαδικασία κατάφεραν να προαχθούν στην επόμενη τάξη ή να απολυθούν από το σχολείο. Λιγότερες ήταν αυτές που παραπέμπονταν σε επαναληπτική εξεταστική περίοδο και ελάχιστες καλούνταν να επαναλάβουν την ίδια τάξη.
- Ο γενικός βαθμός της ετήσιας προόδου των μαθητριών ακολουθούσε την κλίμακα ανεπαρκώς 01-10, σχεδόν καλώς 10-12,5, καλώς 12,5-15,5, λίαν καλώς 15,5- 18,5 και άριστα 18,5-20.

Οι εξετάσεις που διεξάγονταν στο Β΄ Γυμνάσιο Θηλέων στα Ζ΄ Θηλέων

- Γραπτές.
- Προφορικές.
- Προαγωγικές.
- Απολυτήριες.
- Οι εξετάσεις του Σεπτεμβρίου για όσες μαθήτριες παραπέμπονταν σε επανεξέταση.
- Εισαγωγικές για το εξατάξιο γυμνάσιο και αργότερα για το τριτάξιο Λύκειο.
- Κατατακτήριες.
- Εισαγωγικές για το Πανεπιστήμιο.
- Για τη βελτίωση του βαθμού του απολυτηρίου.
- Προφορικές εξετάσεις όταν υπήρχε απόκλιση ανάμεσα στην προφορική και γραπτή βαθμολογία.
- Πρόχειρα διαγωνίσματα και επαναληπτικά σε όλα τα μαθήματα.

Ο εκκλησιασμός – Τα κατηχητικά – Ο Ελληνικός Ερυθρός Σταυρός – Το Σώμα Ελληνίδων Οδηγών (1/3)

- Ο κυριακάτικος εκκλησιασμός ήταν υποχρεωτικός.
- Συνοδευόταν και από την παρακολούθηση των κατηχητικών σχολείων. Από τα πρακτικά του Ζ' Γυμνασίου Θηλέων προκύπτει ότι ο θεολόγος ήταν υπεύθυνος για το κατηχητικό σχολείο.
- Σε περίπτωση που κάποια μαθήτρια ήταν ετερόδοξη η ετερόθρησκη, όπως συνέβει με μια μαθήτρια της ΣΤ' τάξης που ήταν μάρτυρας του Ιεχωβά, επιβαλλόταν συγκεκριμένη ποινή

Ο εκκλησιασμός – Τα κατηχητικά – Ο Ελληνικός Ερυθρός Σταυρός – Το Σώμα Ελληνίδων Οδηγών (2/3)

- Από τα πρακτικά και πάλι του Β' Γυμνασίου και των Ζ' θηλέων δίνεται η πληροφορία της συνεργασίας των σχολείων με τον Ελληνικό Ερυθρό Σταυρό. Στο Β' Γυμνάσιο Θηλέων το 1950 οργανώθηκε ομάδα ερυθροσταυριτισσών μαθητριών. Στο Ζ' Γυμνάσιο θηλέων οι καθηγητές ενημερώθηκαν με διαταγή της Γενικής Επιθεώρησης για τη δημιουργία τέτοιων ομάδων με δική τους ευθύνη.

Ο εκκλησιασμός – Τα κατηχητικά – Ο Ελληνικός Ερυθρός Σταυρός – Το Σώμα Ελληνίδων Οδηγών (3/3)

- Κατά την περίοδο 1967-1972 υπήρχε υπεύθυνος καθηγητής για την παρακολούθηση των μαθητριών των δραστηριοτήτων του Σώματος Ελληνίδων Οδηγών.

Συμπεράσματα- Μαράσλειο

- Η προσπάθεια του Στέφανου Νούκα για την ίδρυση μιας σχολής με εμπορικό χαρακτήρα ήταν πετυχημένη. Αυτό προκύπτει τόσο από την αύξηση των μαθητών ανά σχολική χρονιά από τη στιγμή της λειτουργίας του, αλλά και από το περιεχόμενο των προσφερόμενων μαθημάτων που εξετάζαν κάθε πτυχή του εμπορικού κλάδου.
- Σημασία και στην ηθική τους διάπλαση. Απέβλεπε στη διαμόρφωση ολοκληρωμένων προσωπικοτήτων.
- Μεγάλος αριθμός των μαθητών ίσως δεν οφειλόταν μόνο στη φήμη της σχολής αλλά και στην επιθυμία των νέων να εξασφαλίσουν αργότερα μια προσοδοφόρα επαγγελματική αποκατάσταση.

Συμπεράσματα- Β' Γυμνάσιο Θηλέων και Ζ' Θηλέων

- Ιδιαίτερη σημασία στην ενίσχυση της χριστιανικής τους πίστης.
- Και της εθελοντικής τους προσφοράς γεγονός που προκύπτει από τον υποχρεωτικό χαρακτήρα του κυριακάτικου εκκλησιασμού, τη συμμετοχή σε κατηχητικά σχολεία και τη συμμετοχή σε δράσεις του Ελληνικού Ερυθρού Σταυρού και του Σώματος Ελληνίδων Οδηγών.
- Οι γνώσεις που δέχονταν στα εξατάξια γυμνάσια και μετά τα τριτάξια λύκεια περιοριζόταν κυρίως στο περιεχόμενο των διδακτικών βιβλίων με αποτέλεσμα να μη δίνεται η δυνατότητα διεύρυνσης των γνώσεων.

Βιβλιογραφία

- Αγραφιώτου, Π. (1997). *Σχολεία της Θεσσαλονίκης*. Θεσσαλονίκη: Ιανός.
- Ζιώγου-Καραστεργίου, Σ. (2006). *Θεσσαλονίκης Εκπαιδευτικά 19^{ος} και 20^{ος} αιώνας*. Θεσσαλονίκη: Κ.Ι.Θ.
- Ζιώγου-Καραστεργίου, Σ. (2005). *Τα Μαράσλεια Σχολεία στη Ν.Α. Ευρώπη. Εκατό χρόνια λειτουργίας του Μαράσλειου Διδακτηρίου Θεσσαλονίκης (1905-2005) Μαράσλειο Λύκειο Στέφανου Νούκα-19^ο Γυμνάσιο-Λύκειο*. Πρακτικά Συνεδρίου. Θεσσαλονίκη: Κ.Ι.Θ.
- Τομανάς, Κ. (1997) *Τα σχολεία της Θεσσαλονίκης μέχρι το 1944*, χ.τ.ε.: Νησίδες.
- Φαντίδου-Σιδηροπούλου Φ. (2008), *Αλεξανδρείας 93. Από το Μαράσλειο Ελληνογαλλικό Εμπορικό και Πρακτικό Λύκειο Στ. Νούκα στο Β' Γυμνάσιο Θηλέων, στο Ζ' Γυμνάσιο Θηλέων και στο 19^ο Γυμνάσιο και 19^ο Γενικό Λύκειο Θεσσαλονίκης (1895-2005)*. Θεσσαλονίκη: α.ε.

Τέλος Μαθήματος

Επεξεργασία: <Μενέλαος Χ. Τζιφόπουλος>
Θεσσαλονίκη, <Εαρινό εξάμηνο 2013-2014>

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ & ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ, ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ & ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΕΣΠΑ
2007-2013
πρόγραμμα για την ανάπτυξη
ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

